

УДК 378.22:80:37.014.3

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАГІСТРА -
ФІЛОЛОГА В УМОВАХ ОСВІТНІХ ЗМІН****Галина П'ятакова***Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Дорошенка, 41, 79000 Львів, Україна*

Розглянуто професійну компетентність, яка охоплює психологічні, дидактичні та методичні компетенції магістра-філолога. Акцентовано на різних підходах до визначення компетентності й компетенції, а також на формуванні філологічних компетенцій магістра.

Ключові слова: компетентність, компетенція, вміння теоретичної та практичної готовності, загальнокультурна, професійна компетенції, філологічні компетенції.

Особливістю реформування вищої школи в Україні є залучення закладів освіти до Болонського процесу і впровадження кредитно-модульної технології навчання, яка повинна забезпечити можливість майбутньому педагогові стати суб'єктом навчальної діяльності, розкрити свій творчий потенціал, розвинути активність, самостійність і відповідальність. У контексті освітніх змін ВЗО сьогодні велику увагу приділяє формуванню у магістрів професійної компетентності вже на студентській лаві.

Дефініційний аналіз поняття “компетентність” дає змогу визначити його як володіння знаннями, які допомагають міркувати про щось, як авторитетність, поінформованість тощо. Поняття “компетенція” частіше визначають як коло питань, явищ, в яких хтось є авторитетом, володіє знаннями, досвідом, а також як особистісні можливості кого-небудь, його кваліфікація (знання, досвід), які дають можливість брати участь у розробці визначеного кола питань або самому вирішувати їх завдяки сформованим умінням та навикам. “Компетентність” потрібно розглядати як семантично первинну категорію, а “компетенцію” – як відтворене від неї поняття, що визначає сферу застосування знань, умінь, навичок людини. А “компетентність” – набута для особистого досвіду сукупність, систему, “багаж” знань професіонала.

Отже, категорію “компетентність” розглядатимемо як ширше поняття, яке характеризує і визначає рівень професіоналізму особистості, як здатність вирішувати проблеми завдяки здобутих шляхом навчання та практичної діяльності знань, умінь, навичок, досвіду і цінностей. “Компетенцією”, на нашу думку, є сукупність головних теоретичних знань, практичних навичок,

умінь, здібностей й якостей особистості, які відображають її готовність до виконання визначеної діяльності.

Отже, ми розглядатимемо термін “компетентність”, беручи до уваги зазначені підходи до поняття “компетенція”, оскільки досліджуємо формування педагогічної компетентності у магістра, що об'єднує низку ключових компетенцій.

В умовах конкурентоспроможності, які висуває перед українським фахівцем європейський ринок праці, важливим є формування професійної компетентності у магістрів у процесі навчання у ВЗО. Підготовка фахівця сьогодні вивчається з погляду психолого-педагогічного аспекта (Г.Московітс, Р. Оксфорд, Р. Скарцелла, І. Стевік, Е. Тероні, Д. Юл), відбувається зміна акценту до вимог фахівця від формальних чинників його кваліфікації і освіти до соціальної цінності його особистісних рис. В американській соціальній науці існує ретельно розроблена модель “компетентного робітника”, в основі якої виділено універсальний набір індивідуально-психологічних рис спеціаліста, до якої належать самостійність, комунікабельність, схильність до саморозвитку (Д.Мерилл, Д. Юл, І. Стевік, М. Скілбек) [6]. В основі теорії закладено акцентуацію саморозвитку особистості, тобто процес самовідчуття, за якого особистість приймає вимоги, трансформує їх до себе, адекватно до рівня свідомості, розвитку здібностей, сформованості потреб. Тому саморозвиток потрібно розглядати як свідомий процес формування професійної майстерності, індивідуального характеру стилю педагога, його самоосвіти, самоудосконалення, а також як мотиваційний, цілеспрямований, вільний вибір і намагання досягнути бажаного рівня професійної компетентності. У цьому разі поняття “кваліфікація” і “компетентність” є тотожними.

Компетентність сьогодні розглядають і як суму знань, умінь і навиків у широкому значенні, які набувають у процесі безперервної освіти, як спеціально організованої (через систему додаткової освіти), так і мимовільної освіти (життєвий досвід, практика) (Г. Вайлер, Я. Лефстед). Отже, йдеться про “інтегрований розвиток компетентності”, тобто розвиток компетентності відбувається в процесі всієї освіти і є інтеграцією інтелектуальних, моральних, соціальних, етичних, політичних аспектів знань. З огляду на це було виділено універсальні області, які допомагають розвитку компетенцій: навчальна діяльність, політика, екологія, здоров'я, культура. Формування “широкої компетентності” майбутнього викладача охоплює також передачу ним різноманітних знань про світ учнів, студентів з метою його креативної освіти, розвитку вмінь управляти і розв'язувати проблемні ситуації, які виникають у навчально-виховному процесі.

Компетентність розглядають як сукупність трьох аспектів (М. Розов):

- змістовного, пов'язаного з адекватністю осмислення ситуації в широкому культурному контексті;
- проблемно-практичного, пов'язаного з адекватністю постановки та ефективним виконанням мети, завдань, норм;
- комунікабельного, пов'язаного з адекватністю спілкування в ситуації культурного контексту.

Категорію компетентності сьогодні пов'язують з феноменом культури, оскільки компетентність є результатом розвитку особистості, її освіти і виховання. З огляду на це засвоєння культурних цінностей стає розвитком людини як творчої особистості (О. Бондаревська, Ж. Вітлін, О. Піскунов, О. Попова, М. Розов). Існує і діяльнісний підхід у визначенні компетентності, тобто з погляду педагогічної діяльності (Д. Грішїна, Н. Кузьміна, О. Маркова, М. Лук'янова, О. Павлютенков, О. Шиян).

О. Маркова розглядає професійну компетентність як сукупність п'яти сторін трудової діяльності: педагогічна діяльність; педагогічне спілкування; особа педагога; навченість – здатність до навчання; вихованість – здатність до виховання. У середині кожного блока виділяють об'єктивно необхідні:

- педагогічні знання й уміння (дії, виконані на достатньо високому рівні);
- професійно-психологічні позиції (самооцінка, усвідомлення сутності своєї праці);
- психологічні особливості, пов'язані з пізнавальною (педагогічне мислення, рефлексія, самооцінювання, спостережливість) та мотиваційною (мотиви, цілеутворення, інтереси) сферами [4, с. 50].

У працях дослідників сьогодні є і психологічний підхід у визначенні професійної компетентності як характеристики особистості педагога, як форми активності, охоплюючи і результативний компонент (О. Арцишевська, І. Зимняя, М. Кабардов, Б. Рей).

У вивченні професійної компетентності акцентують і на особистісних можливостях викладача, які дають змогу самостійно й ефективно реалізовувати цілі педагогічного процесу. Цей підхід потребує визнання унікальності особистості як представника визначеної культури, її інтелектуальної та моральної свободи, права на повагу (Н. Блауберг, Є. Юдін, Н. Кузьміна, В. Шакуров).

Існує і системний підхід, коли вчені визначають педагогічну компетентність як систему, яка охоплює аспекти філософського, психологічного, соціологічного, культурологічного, особистісного плану. Професійну компетентність педагога визначають не лише базовими знаннями й вміннями, але й ціннісними орієнтаціями спеціаліста, мотивами його діяльності, стилем взаємин, загальною культурою, здібностями до розвитку свого творчого потенціалу, за умови відсутності жодного компонента, що

приведе до зруйнування усієї системи або зменшення ефективності діяльності педагога (Н. Запрудській, О. Ломакіна).

Професійну компетентність можна розглядати і як сукупність знань (педагогічних і психологічних); умінь (спілкуватися, застосовуючи вербальні та невербальні засоби, дохідливо викладати матеріал, застосовувати наочність та інші засоби навчання); навичок (оволодіння голосом, тоном, ритмом, темпом та засобами невербального спілкування, саморегулювання, установки, застосування психотехніки для розв'язання педагогічних завдань) [1, с.70].

Ю. Лобейко, Т. Новіков, В. Трухачев компетентність виділяють у структурі творчої індивідуальності педагога, пов'язуючи її з кваліфікацією спеціаліста. У такому випадку компетентність педагога розглядають ширше, ніж компетентність будь-якого професіонала, оскільки педагогічна професія є складною системою взаємодії з людьми, які по-різному мислять, мають різні характери, різні цілі, ставляться до різних груп та спільнот.

Отже, в структурі творчої індивідуальності педагога виділяють два види компетенції – загальнокультурну та професійну [3, с. 128, 129].

Професійно-педагогічну компетентність можна розглядати і як сукупність умінь педагога – суб'єкта педагогічного впливу особливим способом структурувати наукове і практичне знання з метою найкращого розв'язання педагогічних завдань (Н. Кузьміна)[2]. У такому випадку можна виділити такі компоненти педагогічної компетентності:

- спеціальна і професійна компетентність щодо дисципліни, які викладаються;
- методична компетентність щодо способів формування знань та вмінь студентів;
- соціально-психологічна компетентність щодо спілкування;
- диференціально-психологічна компетентність щодо мотивів, здібностей, направленості студентів;
- аутопсихологічна компетентність щодо досягнень та недоліків особистісної діяльності [3, с. 129].

Усі ці компоненти представлені таким чином, що аутопсихологічна компетентність пронизує всі інші її види, а соціально-психологічна відображає зв'язок із загальнокультурною компетентністю [3, с. 130]. Загальнокультурна компетентність складається з когнітивних, комунікативних та інтерактивних компетенцій, які потрібно розвивати у майбутніх педагогів (див. рис. 1). До когнітивних компетенцій відносимо вміння формувати картину світу, стереотипи, образи та співвідносити їх з системою принципів, понять, законів, сформованих на основі синтезу наукових знань. Комунікативні компетенції можна розуміти і як формування знань про способи орієнтації в різних ситуаціях, вільне володіння

вербальними та невербальними засобами спілкування, або як емпатичну якість педагога. Інтерактивні компетенції вимагають наявності вмінь, пов'язаних з налагодженням продуктивної педагогічної взаємодії, найбільш виразною формою якої є співпраця, співтворчість. Вона виявляється в тому, що педагог розглядає себе як професіонала, а студента – як особистість.

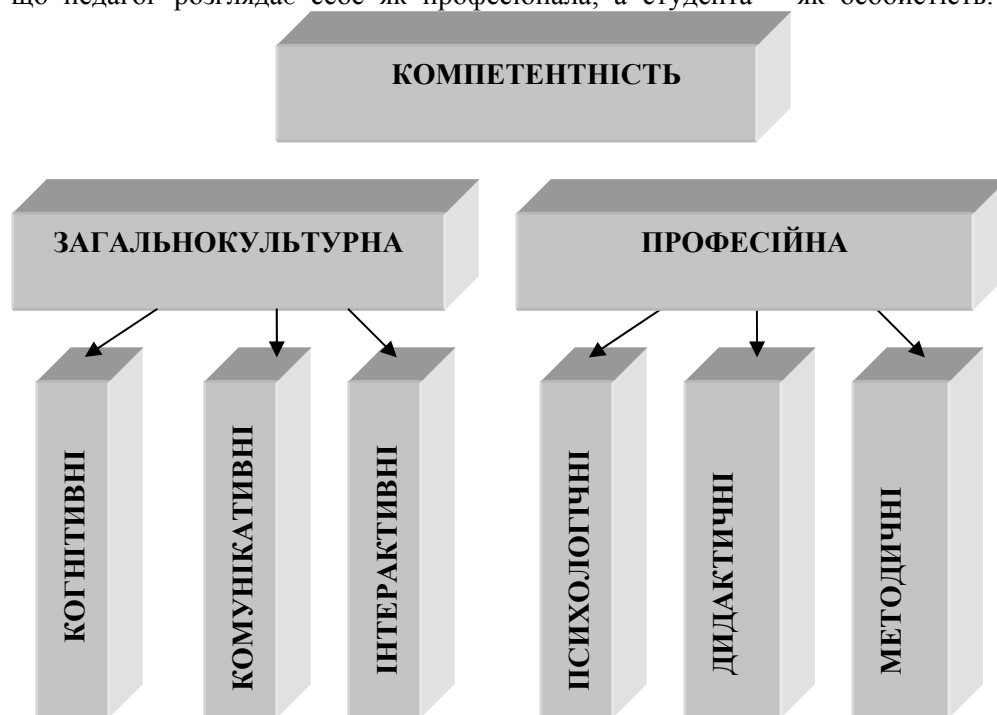

Рис. 1. Структура компетентності

Проте високий рівень компетентності залежить від специфічних особливостей пізнавальної, емоційно-волевої сфери, темпераменту й характеру особистості.

Отже, формування педагогічної компетентності відбувається через формування окремих педагогічних умінь, які мають яскраво виражений характер. В основі сутності педагогічного вміння – єдність теоретичної і практичної підготовки, їхній багаторівневий характер (від репродуктивного до творчого) і можливість розвитку вмінь шляхом автоматизації окремих дій. Всі педагогічні вміння, які становлять сутність професійної компетентності педагога, можна розподілити за їхнім змістом на дві великі групи: теоретичної готовності та практичної готовності. Розглянемо ці вміння,

оскільки вони допомагають зрозуміти сутність професійних компетенцій, які повинні сформуватися у магістра в процесі навчання у вищому навчальному закладі. До вмінь теоретичної готовності потрібно віднести аналітичні, прогностичні, проєктивні та рефлексивні вміння педагога. Зокрема, *аналітичні* пов'язані з вмінням подрібнювати педагогічні явища на складові, осмислювати кожну частину, знаходити в теорії навчання і виховання ідеї, закономірності, адекватні логіці явища, що розглядають; вміння правильно діагностувати педагогічне явище; вміння знаходити головну педагогічну проблему і способи її розв'язання. *Прогностичні* вміння пов'язані з прогнозуванням розвитку колективу, особистості, педагогічного процесу в цілому, з отриманням результатів застосування педагогічних методів, прийомів та засобів. *Проєктивні* вміння допомагають педагогові переводити цілі та зміст освіти і виховання у конкретні педагогічні задачі; враховувати можливості матеріальної бази та особистісно-ділові якості; відбирати види діяльності щодо поставлених завдань; планувати індивідуальну роботу; робити оптимальний відбір змісту, форм, методів та засобів педагогічного процесу; планування системи прийомів стимулювання активності студентів. На заняттях з курсів “Психологія ” та “Педагогіка” студенти повинні формувати рефлексивні вміння, які відіграють надзвичайно важливу роль у професійному становленні магістра. До *рефлексивних* умінь відносимо вміння аналізувати поставлені цілі, їх переведення в конкретні завдання; співвіднесення змісту діяльності визначеним завданням; уміння ефективно застосовувати методи, прийоми, засоби у педагогічній діяльності та співвіднесення їх до вікових особливостей студентів; аналізувати причини успіхів та невдач, помилок і складностей в процесі реалізації поставлених завдань; досвід особистісної діяльності відповідно до вироблених наукою критеріїв та рекомендацій. Програма підготовки магістрів до педагогічної діяльності уміщує і курси “Методика викладання мови (літератури)” на рівні бакалаврської підготовки, а також “Методика викладання мови (літератури) у вищій школі”, “Педагогіка вищої школи”, які призначені допомогти формуванню рефлексивних умінь.

Уміння практичної готовності за своїм змістом розподіляються на організаційні, комунікабельні, прикладні. До *організаційних* долучаємо вміння, що пов'язані з розвитком сталих інтересів до різноманітних видів діяльності, формування потреб у знаннях, навичках; стимулювати актуальні знання і життєвий досвід; створювати спеціальні ситуації, які мають педагогічний потенціал для навчання і виховання (мобілізаційні); здобувати, інтерпретувати й адаптувати інформацію щодо завдань навчання та виховання; викладати матеріал ясно, чітко з врахуванням специфіки предмету та особливостей аудиторії; конкретність, логіка у побудові розповіді, пояснення, бесіди, проблемного викладу; використовувати органічне

поєднання індуктивного та дедуктивного методів викладання матеріалу; застосовувати ТЗН, наочність; проводити оперативну діагностику, корекцію щодо рівня засвоєння матеріалу (інформаційні); визначення індивідуальної та групової “зони найближчого розвитку”; створення відповідних умов для розвитку пізнавальних інтересів і особистісних рис студентів; стимулювання пізнавальної самостійності і творчого мислення; індивідуалізація навчання (розвивальні); формування морально-ціннісних установок і наукового світогляду; прищеплення інтересу до навчальної діяльності, науки, професії; розвиток соціально важливих якостей через організацію спільної творчої діяльності (орієнтаційні).

До *комунікативних* відносимо перцептивні вміння: сприймання та інтерпретація інформації в процесі педагогічної взаємодії; проникнення в особистісну сутність людини через оцінення її зовнішньої характеристики; вірогідне прогнозування динаміки розвитку загальних та індивідуальних здібностей особистості; виділення головних рис особистості, її соціально-ціннісних орієнтацій. До *комунікативних* вмінь відносимо також і вміння педагогічного спілкування: застосування “комунікативної атаки”; налагодження психологічного контакту, взаємодії; управління спілкуванням (ціленаправленість, зняття психологічних бар’єрів, визначення провідних мотивів поведінки, досвід емоційних переживань, атмосфера щастя); налагодження зворотного зв’язку (емпатійна взаємодія); педагогічна техніка (культура мовлення, управління своїм фізичним та психологічним станом, наблизити до себе, образно передати інформацію).

Прикладні вміння практичної готовності характеризуються художніми (естетичне оформлення діяльності) та організаційними.

Ці вміння потрібно сприймати як надзавдання до формування компетенцій у майбутніх викладачів. Задатки цих компетенцій потрібно формувати ще на студентській лаві.

Структуру педагогічної компетентності викладача ВЗО можна розглядати як суму психологічних, дидактичних та методичних компетенцій, які взаємопов’язані між собою (див. рис. 2). Проте, до структури педагогічної компетенції магістра-філолога, майбутнього викладача, потрібно долучити ще й філологічні компетенції, які безумовно доповнять ті професійні вміння і навички, які необхідно сформувати у викладача мови та літератури.

Рис. 2. Структура педагогічної компетентності викладача ВЗО (за О. Патріною)

І.Трешина вважає, що професіональна компетентність викладача іноземної мови реалізується як синтез, нероздільна єдність змістовного та структурного компонентів, які проявляються через *професійно-лінгвістичну, соціальну, компенсаторну* та особистісні риси. *Професійно-лінгвістична* компетенція охоплює психолого-педагогічну, частину якої становить методична й філологічна компетенції. До складу філологічної компетенції відносять лінгвістичну, соціокультурну й загальногуманітарну компетенції [7, с. 35].

Філологічні компетенції слід визначати як вузькоспеціальні педагогічні компетенції, які потрібно формувати магістрові-філологові без визначення та конкретизації мови та літератури, які він викладатимемо в майбутньому. Ці компетенції ми розглядатимемо ширше, ніж І.Трешина, беручи до уваги комунікативні компетенції в галузі рідної та іноземної мови, що пов'язані з лінгвістичними (фонетичні, лексичні, граматичні, орфографічні навички); соціокультурними (знання про рідну країну і країну, мову якої вивчають, норми поведінки і культури); дискурсивними (уміння логічно побудувати

спілкування); стратегічними (уміння прогнозувати складності у спілкуванні) компетенціями. До філологічних компетенцій слід додати ще й мовознавчі, літературознавчі, культурознавчі компетенції, які, безумовно, пов'язані і з соціальними компетенціями, що характеризуються готовністю розпочати спілкування, слухати та чути співбесідника, вміннями вибрати відповідний набір мовних засобів залежно від статусу та соціальної ролі адресата. Безпосередньо до філологічних компетенцій слід відносити і методичні компетенції, які охоплюють методичні знання, уміння і навички (уміння визначити кінцеві й проміжні цілі, планувати, провести й проаналізувати заняття, налагодити й реалізувати міжпредметні зв'язки з дисциплінами мовного, літературознавчого, психолого-педагогічного циклів тощо. Всі ці компетенції і формують професійну компетентність магістра-філолога.

Отже, професійна педагогічна компетентність у магістра-філолога повинна формуватися ще у вищому навчальному закладі, проте її подальший рівень може зростати лише в процесі педагогічної діяльності із застосуванням інноваційних технологій, як того вимагають сучасні зміни в освіті. У сучасній педагогічній науці професійну компетенцію розглядають як результат професійної підготовки, поєднуючи її з освітньою компетенцією – якісно новим підходом до змісту освіти, що пов'язаний з життям, майбутньою професійною діяльністю студента, а також виконанням соціальної ролі.

-
1. Ковальчук Л. О. Основи педагогічної майстерності. Львів, 2007.
 2. Кузьміна Н. В. Методы системного исследования педагогической деятельности. Л., 1980.
 3. Лобейко Ю., Новиков Т., Трухачев В. Инновационная деятельность и творческое развитие педагога. М., 2002.
 4. Маркова А. К. Психология профессионализма. М., 1998.
 5. Патрина Е. Н. Формирование педагогической компетентности преподавателей высшей школы в системе дополнительного образования. Дис. ... канд. пед. наук. Волгоград, 2006.
 6. Скилбек М. Потребности студентов в эру массового высшего образования // Высшее образование в Европе. 1994. Т.19. № 5. С.67–78.
 7. Трешина И. В. Развитие профессионально-лингвистической компетенции преподавателя иностранного языка в курсе “Профессионально-педагогическая интерпретация текста”. Дис. ... канд. пед. наук. М., 2005.

**DEVELOPING PROFESSIONAL COMPETENCE OF PHILOLOGY
MASTER OF ARTS UNDER THE CONDITIONS OF EDUCATIONAL
CHANGES****Halyna Piatakova***Ivan Franko National University of L'viv,
Doroshenko Str. 41, UA – 79000 L'viv, Ukraine*

This article observes the professional competence which includes psychical, philological, didactical and methodical competences of Philology Master of Arts students. The attention is paid to various approaches used for competence definitions, as well as to philological competence development of Master of Arts students.

Key words: competence, skills of theoretical and practical readiness, cultural, professional, philological competences.

**ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ
МАГИСТРА - ФИЛОЛОГА В УСЛОВИЯХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ
ИЗМЕНЕНИЙ****Галина Пятакова***Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Дорошенко, 41, 79000 Львов, Украина*

Рассмотрена профессиональная компетентность, которая включает психологические, дидактические и методические компетенции магистра-филолога. Акцентируется внимание на разных подходах в определении компетентности и компетенции, а также на формировании филологических компетенций магистра.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, умения теоретической и практической готовности, общекультурная, профессиональная компетенция, филологические компетенции.

Стаття надійшла до редколегії 11.06.2008
Прийнята до друку 09.10.2008